

Каллен Ю. В.,
Академія митної служби України, м. Дніпропетровськ

СИТУАЦІЇ В МИТНОМУ ДИСКУРСІ

Статтю присвячено дослідженню ситуації в митному дискурсі. Визначено типові ситуації в митному дискурсі, критерії та характеристики для їх виділення.

Ключові слова: дискурс, митний дискурс, поняття ситуації, комунікативна ситуація, комуніканти.

Статья посвящена исследованию ситуации в таможенном дискурсе. Выделены типичные ситуации в таможенном дискурсе, критерии и характеристики для их выделения.

Ключевые слова: дискурс, таможенный дискурс, определение ситуации, коммуникативная ситуация, коммуниканты.

Article is devoted to the research of situation in customs discourse. Typical situation groups, their features and ways of differentiation are characterized.

Key words: discourse, customs discourse, definition of situation, communicative situation, participants of communication.

У наукових дослідженнях сьогодення вивчення та тлумачення терміна “дискурс” визначається стилем мислення. Дискурсивний поворот у гуманітарних науках (Harré P. 1995, Flick W. 1995) надав сучасній лінгвістиці тенденцію розглядати дискурс, в рамках репрезентаційного та діяльнісного стилів мислення [8], з позицій функціонального, формального, ситуативного та семіотичного підходів. Зазначимо, що релевантним для нашого дослідження є розуміння дискурсу з позицій функціонального підходу, а саме, дискурс – текст в ситуативному контексті.

Метою статті є виділити типові ситуації в митному дискурсі. Таке формулювання дослідницької проблеми є актуальним у контексті міждисциплінарного підходу до більш глибокого аналізу та витлумачення лінгвальних явищ, а також і тому, що об’єкт аналізу даного дослідження – митний дискурс не розглядався раніше з позицій функціонального підходу та ситуативного контексту. Для виконання мети дослідження, необхідно окреслити завдання:

- 1) розглянути поняття ситуації з позицій наукових досліджень,
- 2) окреслити поняття ситуації в митному дискурсі,
- 3) виділити критерії типових ситуацій в митному дискурсі та характеристики для їх класифікації.

Тлумачний словник С. Ожегова пояснює ситуацію як “сукупність обставин, положення, становище” (переклад наш – Ю. К.) [9, с. 625].

Б. Малиновський, який одним з перших досліджував це поняття, визначає ситуацію як “реальність оточуючого/навколишнього середовища / світу” [16, с. 57], тобто дещо, що сприймається людиною через її сенсорний досвід. Цей підхід наївної картини світу прийнято для прагматичного функціоналізму в лінгвістиці (Leech 1983) та психології ситуацій (Argyle 1981, Furnham 1981, TPS 1981, Аргайл 2001), де мова розглядається як інструмент, який людина використовує в соціальній діяльності, а ситуація постає явищем матеріальної дійсності.

Дж. Р. Ферс [12] послідовник Б. Малиновського розуміє ситуацію як абстракцію, як ментальний конструкт та відносить її (ситуацію) до свідомості, до сфери ідеального. Вчений оперує концептуальними структурами, які є результатом обробки свідомості індивіда певного досвіду. Така дефініція прийнята в антропоцентрично орієнтованій лінгвістиці. Як зазначає К. А. Переверзев, “лінгвістика не бере до уваги данні “беспристрасної” дійсності: вона розглядає світ в модальності суб’єкта. Онтологією мови є не те, що існує “за вікном”, а те, що конструюється (концептуалізується) мовою – а також, за участі мови, її носіями та нами, лінгвістами, – в цьому законному просторі” (переклад наш – Ю. К.) [10, с. 26].

Контекстологічний аналіз в лінгвістиці розуміє під ситуацією обставини / умови, при яких здійснюється комунікативний акт, предмет повідомлення та учасників комунікації [14]. Комунікативна ситуація, за Р. Лангекером, “визначається тим, що продуцент та реципієнт перебувають в певному місці та часі, пов’язані комунікативними відношеннями” [15]. Подібну дефініцію можна знайти і в рамках лінгвопрагматичного напрямку, де мовленнєву ситуацію вивчають в залежності від зовнішніх та внутрішніх умов спілкування, учасників спілкування та їх відносин [6]. Комунікативні ситуації є результатом мовленнєвої діяльності мовної особистості, яку в лінгвокультурології вивчають із урахуванням мовленнєвої поведінки та комунікативної компетенції (Караулов Ю. 2010, Макаров М. 2003, Седов К. 2004, Нумес D. 1974). Тобто, сама по собі комунікативна ситуація – це результат дискурсивної діяльності учасників інтеракції.

Досліджуючи комунікативну ситуацію “виправдання” І. Р. Корольов [7] вважає основною одиницею комунікації (вербальної і невербальної) комунікативну ситуацію, що включає такі компоненти: 1) комуніканти; 2) висловлення (повідомлення, текст); 3) процеси вербалізації і розуміння; 4) обставини комунікативного акту; 5) комунікативні й практичні цілі учасників спілкування.

В рамках соціологічного підходу до вивчення та виділення ситуації декларується наступне: “якщо люди визначають ситуації як реальні, то вони (ситуації) реальні за своїми наслідками” (переклад наш – Ю. К.) [11], тобто ситуація формує орієнтири людської діяльності.

В межах учбового дискурса, комунікативні ситуації визначаються як такі, де вербальні та невербальні засоби організації ділового пространства являють собою цілісну картину людської поведінки [5].

Провівши аналіз вивчення ситуації суміжних наук (психологія, соціологія, лінгвістика) російська дослідниця

Богемова О. В. доходить висновку, а разом з нею і ми, що представники різних сфер наукового знання підтримують єдину думку про детермінуючу роль ситуації у здійсненні людиною мовної або соціальної дії [2]. В усіх науках спостерігається думка про те, що ситуація програмує людську взаємодію, тому людська поведінка залежить не тільки від суб'єктивних характеристик, але й значною мірою обумовлюється об'єктивними умовами. Саме з цієї причини при поясненні людської поведінки необхідно враховувати два фактора – особу учасника ситуації та саму ситуацію.

Отже, підсумовуючи вивчення поняття ситуації з позицій різних наукових шкіл та підходів та відповідні розбіжності термінологічного апарату, можна виділити загальні риси до розуміння ситуації. А саме, учасники спілкування, їх ієрархічні відносини та комунікативно-прагматичні цілі, повідомлення, процеси взаєморозуміння, умови контекстного оточення.

Митний дискурс розуміється нами як сукупність текстів у типових ситуаційних контекстах (ситуаціях), в яких проходить професійне спілкування комунікантів для виконання чи розв'язання митних завдань або процедур.

Під ситуацією в цій роботі ми розуміємо *стандартну комунікативну ситуацію*, яка має чітко визначену структуру: адресанта й адресата з їхніми комунікативними й практичними цілями; висловлення, що реалізується через використання певного мовного коду; позиційно-рольові характеристики комунікантів; обставини комунікативного акту (сукупність типових обставин при яких здійснюється обмін інформацією між комунікантами стосовно митних процедур, або які відповідають на питання Хто? Де? Яким чином?).

Стосовно митного дискурсу, слід зазначити, що мовним засобом для вираження цілей є текст. Так, текст митної декларації має ціль викликати певну реакцію адресата задекларувати персональні речі чи вантаж, пройти процедури митного контролю чи очищення товару та ін. Текст митного кодексу має метою забезпечити успіх виконання митних процедур. Інакше кажучи, за твердженням М. Макарова “без співучасті комунікантів в єдиному процесі демонстрації та інтерпретації не може бути ні спілкування, ні спільної діяльності” [8, с. 38]. Але успішною та реалізованою ситуація є тільки за умови спільної семантичної бази (фонових знань) комунікантів [17].

Ситуація утворюється певною кількістю подій, які являють собою “прості елементи, які входять в онтологію світу разом з предметами та фактами” [1, с. 105]. Характеристиками цих подій є: виділеність із потоку, важність того, що відбувається [1, с. 102]; наявність причини [3, с. 265]; часовий протяз/ простір: подія – “все те, що можна уявити продовжується /відбувається протягом певного часу” [4, с. 29].

На основі теорії ситуації можна виділити релевантні для мовленнєвої поведінки параметри типових ситуацій, а саме: 1) ситуативна рамка, 2) розподіл ролей між учасниками комунікації, 3) ієрархічні відносини між учасниками комунікації, 4) соціальні конвенції про мовленнєву поведінку в контексті даної ситуації.

Якщо критерієм для класифікації ситуацій взяти ступінь стійкості вибраних параметрів, то можна виділити три типи мовленнєвих ситуацій, в яких комуніканти виявляють поведінку різного ступеню типизованості: 1) жорсткоструктуровані ситуації, де параметри відрізняються високою стійкістю; 2) середньоструктуровані ситуації, де параметри характеризуються мобільністю; 3) слабкоструктуровані ситуації, де параметри спрямовані на мінімальну присутність.

Слідом за функціонально-семіотичним розподілом дискурсивних ситуацій Й. Молі [13, с. 16], типові ситуації професійного спілкування митників розділяємо на:

- 1) правозастосування/ правоживання та праводотримання;
- 2) спрощені торгівельні процедури/ процедури для спрощення торгівлі/ процедури митних платежів;
- 3) митного контролю/ митного огляду;
- 4) порушення митних правил.

Зазначений розподіл можна виразити графічно:

Як висновок, зазначимо, що критеріями для типових ситуацій в митному дискурсі та характеристиками для їх класифікації можна вважати структуру ситуації, параметри мовленнєвої поведінки та ступінь їх стійкості, а типові ситуації в митному дискурсі можна розділити на чотири групи. Подальші перспективи дослідження можуть полягати в площині більш детального вивчення кожного типу ситуації з урахуванням сучасних дискурсивних тенденцій.

Література:

1. Арутюнова Н. Д. Типы языковых значений: Оценка. Событие. Факт. / Н. Д. Арутюнова – М.: Наука, 1988.
2. Богемова О. В. Структура речової ситуації і вибір директивного висказування: на матеріалі французького мови: автореф. дис. ... канд. філол. наук: спец. 10.02.05./ О. В. Богемова – Санкт Петербург, 2010. – 24 с.

3. Вендлер З. Причинные отношения: Пер. с англ. // Новое в зарубежной лингвистике. / З. Вендлер – М.: Прогресс, 1986. – Вып. XVIII: Логический анализ естественного языка. – С. 264-276.
4. Ишмуратов А. Т. Логический анализ практических рассуждений: Формализация психологических понятий. / А. Т. Ишмуратов – К.: Наук. думка, 1987.
5. Ильичева Н. В. Коммуникативные стратегии в англоязычном учебном деловом видеодискурсе: дис. ... кандидата филол. наук: 10.02.04 – германские языки. / Н. В. Ильичева – Самара, 2005.
6. Колтунова М. В. Язык и деловое общение: Нормы, риторика, этикет. Учеб. пособие для вузов / М. В. Колтунова – М.: ОАО “НПО “Экономика”, 2000. – 271с.
7. Корольов І. Р. Комунікативна ситуація “виправдання”: функціонально-прагматичний та лінгвокультурний аспекти (на матеріалі української, російської та англійської художньої прози XIX ст.): автореф. дис. на здобуття ступеня канд. філол. наук: спец. 10.02.15 “Загальне мовознавство” / І. Р. Корольов. – Київ, 2008. – 24 с.
8. Макаров М. Основы теории дискурса / М. Макаров – М.: ИТДГК “Гнозис”, 2003. – 280 с.
9. Ожегов С. И. Словарь русского языка / С. И. Ожегов // Под ред. Н.Ю. Шведовой. – М.: Русский язык, 1985.
10. Переверзев К. А. Высказывание и ситуация : Об онтологическом аспекте философии языка / К. А. Переверзев // Вопр. языкознания. – 1998. – № 5. – С. 24-51.
11. Ритцер Дж. Современные социологические теории / Дж. Ритцер / 5-е изд. – Спб.: Питер, 2002. – 688 с.: ил. – (Серия “Мастера психологии”).
12. Firth J. R. Ethnographic analysis and language in reference to Malinowsky`s views // *Man and culture: An evaluation of the work of Bronislaw Malinowsky* / Ed. by J. R. Firth. – L.: Routledge and Kegan Paul, 1957. – P. 93-118.
13. Gibbons, J., Ed. *Language and the Law*, Longman, New York, 1994. – 476 p. // *Language constructing law*, by Yon Maley, John Gibson, pp. 11-50.
14. <http://www.classes.ru/grammar/125.Barhudarov-yazik-iperevod/html/6.html>
15. Langacker R. W. A. Discourse in cognitive grammar / R. W. Langacker // *Cognitive Linguistics*. – 2001. – Vol.12, № 2. – P. 143-188.
16. Malinowsky B. An ethnographic theory of language // Malinowsky B. *Coral gardens and their magic*. Vol. II, Part IV. – L.: Allen and Unwin, 1935.
17. Van Dijk T. A. *Text and Context. Explorations in the Semantics and Pragmatics of Discourse* / T. A. Van Dijk – London: Longman, 1977.